

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-11>

Юлія ДОРОХІНА

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та процесу, Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 64/13, Київ, Україна, 01601

ORCID: 0000-0002-2799-3933

Бібліографічний опис статті: Дорохіна, Ю. (2021). Передумови («фільтри») касаційного оскарження в адміністративному судочинстві: зміст, види, особливості, порядок застосування. *Law. State. Technology*, 3, 67–77, doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-11>

ПЕРЕДУМОВИ («ФІЛЬТРИ») КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ЗМІСТ, ВИДИ, ОСОБЛИВОСТІ, ПОРЯДОК ЗАСТОСУВАННЯ

У статті досліджено передумови («фільтри») касаційного оскарження в адміністративному судочинстві: зміст, види, особливості, порядок застосування.

Зазначено, що право на касаційне оскарження судових рішень закріплено як Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів», так і в Кодексі адміністративного судочинства України. Зокрема, ч. 1 ст. 13 КАС України передбачено, що учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

Указано, що хоча касаційний перегляд судових рішень не відбувається у кожній справі, проте це обмеження не порушує п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, у якому закріплені гарантії права на справедливий судовий розгляд, не закріплює право на касаційне оскарження судових рішень в адміністративних справах.

Метою статті є здійснення характеристики підстав застосування «касаційних адміністративних фільтрів» як складової частини механізму реалізації права особи на касаційне оскарження рішення суду у публічно-правовому спорі.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є особливості касаційного перегляду рішень в адміністративному судочинстві. **Методологія.** Методологічною основою статті є загальні та спеціальні методи юридичної науки, зокрема: метод діалектичного аналізу, метод прогностичного моделювання, формально-логічний, нормативно-догматичний, соціологічний методи.

Результати дослідження. Проаналізовано чинні нормативні приписи щодо права касаційного оскарження судових рішень в адміністративних справах шляхом характеристики існуючих процесуальних фільтрів.

Практичні наслідки. На основі вивчення судової практики визначено види касаційних адміністративних фільтрів, які застосовуються судами під час перегляду рішень.

Цінність/оригінальність. Доведено, що досягнення ефективності застосування касаційних адміністративних фільтрів вимагає високого рівня професіоналізму особи, яка забезпечує належну реалізацію права особи на подання касаційної скарги та вироблення єдності підходів до застосування оцінних категорій.

Ключові слова: касаційні фільтри, адміністративне судочинство, Кодекс адміністративного судочинства, Верховний Суд, судова справа.

Yuliia DOROKHINA

Doctor of Law, Professor, Professor at the Administrative Law and Administrative Process Department, Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 64/13 Volodymyrska str., Kyiv, Ukraine, 01601

ORCID: 0000-0002-2799-3933

To cite this article: Dorokhina, Yu. (2021). Peredumovy («filtry») kasatsiinoho oskarzhennia v administratyvnomu sudochynstvi: zmyst, vydy, osoblyvosti, poriadok zastosuvannia [The prerequisites (“filters”) of cassation appeal in administrative proceedings: content, types, features, procedure]. *Law. State. Technology*, 3, 67–77, doi: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-11>

THE PREREQUISITES («FILTERS») OF CASSATION APPEAL IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS: CONTENT, TYPES, FEATURES, PROCEDURE

The article examines the prerequisites («filters») of cassation appeal in administrative proceedings: content, types, features, procedure.

It is noted that the right to cassation appeal of court decisions is enshrined in the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" and the Code of Administrative Procedure. judicial proceedings of Ukraine. In particular, Part 1 of Art. 13 CAS of Ukraine provides that the parties to the case, as well as persons who did not participate in the case, if the court has decided on their rights, freedoms, interests and (or) responsibilities, have the right to appeal the case and in cases specified by law - on a cassation appeal against a court decision.

It is stated that although the cassation review of court decisions does not take place in every case, this restriction does not violate paragraph 1 of Art. 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which enshrines guarantees of the right to a fair trial, does not enshrine the right to cassation of judgments in administrative cases. The purpose of the article is to characterize the grounds for the use of "cassation administrative filters" as part of the mechanism for exercising the right of an individual to cassation appeal against a court decision in a public law dispute.

The subject of research is the peculiarities of cassation review of decisions in administrative proceedings.

Methodology: The methodological basis for the article are general and special methods of legal science, in particular: the method of dialectical analysis, the method of prognostic modeling, formal and logical, normative and dogmatic, sociological methods.

The results of the study: The current regulations on the right of an individual to cassation appeal against court decisions in administrative proceedings by characterizing the existing procedural filters are analyzed.

Practical implication: Based on the study of the case law, the types of administrative cassation filters applied by the courts when reviewing the decisions are identified.

Value/originality: It is proved that achieving the effectiveness of the application of cassation administrative filters requires a high level of professionalism, which ensures the proper implementation of the individual's right to file a cassation appeal, and developing the unified approach to the use of assessment categories.

Key words: *cassation filters, administrative proceedings, Code of Administrative Procedure, Supreme Court, court case.*

Однією з передумов утвердження судової гілки влади як ефективного механізму захисту прав і свобод людини є доступність правосуддя. Право на касаційне оскарження займає провідне місце в системі механізму судового захисту прав і законних інтересів, яке безпосередньо впливає на рівень забезпечення доступності правосуддя у державі. Утім, для реалізації цього права особа має здолати передбачені процесуальним законом обмеження. Йдеться саме про процесуальні фільтри.

Доцільно зазначити, що право на касаційне оскарження судових рішень закріплено як Конституцією України (п. 8 ч. 1 ст. 129 Основного Закону), Законом України «Про судоустрій і статус суддів» (ч. 1 ст. 14), так і в Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України). Зокрема, ч. 1 ст. 13 КАС України передбачено, що учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

Хоча касаційний перегляд судових рішень не відбувається у кожній справі, проте це обмеження не порушує п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція), в якому закріплені гарантії права на справедливий судовий розгляд, не закріплює право на касаційне оскарження судових рішень в адміністративних справах.

У Рекомендації № R(95)5 Комітет Міністрів Ради Європи зазначив, що під час розгляду

можливих заходів щодо судів третьої інстанції державам слід виходити з того, що справи вже пройшли слухання у двох інших судах. Оскарження у суді третьої інстанції мають передусім відбуватися щодо справ, які заслуговують на третій судовий розгляд, наприклад справ, які розвиватимуть право або сприятимуть однаковому тлумаченню закону. Вони також можуть бути обмежені скаргами у тих справах, де питання мають значення для широкого загалу. При цьому від особи, яка подає скаргу, слід вимагати обґрунтування причин, з яких її справа сприятиме досягненню таких цілей (ст. 7).

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй прецедентній практиці дотримується підходу, відповідно до якого п. 1 ст. 6 Конвенції передусім надає широкий спектр гарантій під час провадження в суді першої інстанції, утім, не зобов'язує держав-учасниць засновувати суди апеляційної та касаційної інстанцій.

Разом із тим якщо останні створені, то особі має гарантуватися дотримання гарантій п. 1 ст. 6 Конвенції і на рівні цих судів, хоча у таких випадках можуть застосовуватися менш суворі стандарти, зважаючи на специфічні властивості проваджень у таких судах, їхні функції, обсяг уже наданих гарантій права на справедливий судовий розгляд у конкретній справі у судах нижчих інстанцій (1).

ЄСПЛ розрізняє функції та завдання судів апеляційної та касаційної інстанцій та вважає касаційний перегляд екстраординарним з огляду на специфіку повноважень суду касаційної інстанції. Зокрема, ЄСПЛ у своїй практиці

виходить із того, що завдання здійснення правосуддя (що є повноваженням судів) полягає саме у розсіюванні тих сумнівів щодо тлумачення, які залишаються, урахувавши зміни у повсякденній практиці (рішення у справі *Gorzelik and Others v. Poland*). Окрім того, вказує, що не можна недооцінювати завдання вищих судів щодо забезпечення уніфікованого та єдиного застосування права (рішення у справах *Tudor Tudor v. Romania*, *Stefanica and Others v. Romania*).

На думку ЄСПЛ, неспроможність вищого суду впоратися із цим завданням може призвести до наслідків, несумісних, *inter alia*, з вимогами ст. 1 Першого протоколу до Конвенції (рішення у справі *Paduraru v. Romania*).

Важливо також урахувати, що в кінці 2019 р. ЄСПЛ констатовано порушення Україною ст. 6 Конвенції у зв'язку з обмеженням особи доступу до суду касаційної інстанції (рішення у справі *Berezovskiye v. Ukraine*). Так, приймаючи таке рішення, Суд виходив із того, що п. 1 ст. 6 Конвенції гарантує кожному право на звернення з позовом щодо своїх прав або обов'язків цивільного характеру до судів чи трибуналів; це право на доступ не є абсолютним і може підлягати обмеженням, які, однак, не можуть забороняти або скорочувати доступ особи у такий спосіб чи такою мірою, щоб сама суть цього права була підірвана (рішення у справах «Найт-Ліман проти Швейцарії» та «Станєв проти Болгарії»). Окрім того, ризик будь-якої помилки органу державної влади має покладатися на саму державу, а помилки не повинні виправлятися за рахунок зацікавленої особи (рішення у справі «Шімецькі проти Хорватії»).

Разом із тим у Рішенні ЄСПЛ від 05.04.2018 у справі *Zubac v. Croatia* визначено такі критерії застосування законодавчих обмежень щодо доступу до Верховного Суду: передбачуваність обмеження; несприятливі наслідки помилок під час провадження, що призвело до відмови заявникові у доступі до вищого суду; можливість стверджувати, що такі обмеження здатні спричинити «надмірний формалізм».

Зокрема, у цій справі заявниця, вступаючи у процес як правонаступник свого чоловіка на стадії касаційного оскарження судових рішень, намагалася в ординарному порядку оскаржити рішення суду першої інстанції, залишеним у силі судом апеляційної інстанції, відповідно до якого було відмовлено в задоволенні позову її чоловіка. Верховний Суд відмовив у відкритті касаційного провадження на тій підставі, що вартість майна, яка була визначена позивачем під час звернення до суду, була нижче законодавчо встановленого порогу.

ЄСПЛ, проаналізувавши матеріали справи, дійшов висновку про відсутність порушення права на доступ до суду вищестоящої інстанції у заявниці з огляду на те, що практика Верховного Суду була послідовною і незважаючи на те що помилки були допущені під час розгляду справи двома попередніми інстанціями, які не ухвалили окреме судові рішення щодо збільшення ціни позову, проте такі помилки судів не слід уважати такими, що виправдовують помилку, якої припустилася заявниця, коли просила змінити вартість предмета спору.

У цій справі Суд акцентував увагу на тому, що оскаржуване обмеження мало законну мету – дотримання встановленого законом раціонального порогу для подання скарг до Верховного Суду задля забезпечення того, щоб найвища інстанція, з огляду на її роль, розглядала лише питання, які мають фундаментальне значення.

Окрім того, у своїй практиці ЄСПЛ неодноразово встановлювалася відсутність порушення права на доступ до суду касаційної інстанції внаслідок використання національними судами *ratione valons*. Зокрема, у справі *Brualla Gómez de la Torre v. Spain* заявниця скаржилася на порушення свого права на доступ до суду касаційної інстанції у зв'язку з тим, що після подання нею повідомлення про намір оскаржувати судові рішення другої інстанції, але до безпосереднього пред'явлення касаційної скарги, набув чинності Закон № 10/92 від 30.04.1992, яким було збільшено мінімально допустимий розмір ціни позову, що унеможливило розгляд цієї касаційної скарги Верховним Судом.

Відмовляючи у задоволенні скарги ЄСПЛ, виходив із повноважень Верховного Суду як суду касаційної інстанції, а також того, що справедливості розгляду справи в судах перших двох інстанцій заявницею не оспорювалася.

Таким чином, наведене вказує на те, що касаційний перегляд судових рішень, що набрали законної сили, є неординарним, додатковим способом забезпечення ефективного механізму захисту прав і свобод людини та має використовуватися лише у випадках, передбачених процесуальним законом, коли всі звичайні (ординарні) способи оскарження судового рішення були вичерпані.

Проаналізуємо чинні нормативні приписи щодо права касаційного оскарження судових рішень в адміністративних справах шляхом характеристики існуючих процесуальних фільтрів.

Передусім варто вказати, що згідно з ч. 2 ст. 13 КАС України, не допускається касаційне оскарження судового рішення першої

інстанції без його перегляду в апеляційному порядку.

Право касаційного оскарження судових рішень доступно певному колу суб'єктів. Так, ч. 1 ст. 328 КАС України закріплено, що учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки, мають право оскаржити в касаційному порядку рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, а також постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково у випадках, визначених цим Кодексом.

Як бачимо, до суб'єктів, які мають право подати касаційну скаргу, відносяться:

1) учасники справи;

2) особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, інтереси та/або обов'язки.

У зв'язку із цим основним питанням у процесі вирішення судом питання щодо відкриття провадження є з'ясування обставин, які можуть бути підставою для того, щоб дозволити особам, які не брали участі у справі, оскаржити в касаційному порядку рішення суду попередніх інстанцій.

Прикладом наведеного може бути справа № 640/17/19. Так, у січні 2019 р. ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до Посольства України в Канаді за участю третьої особи – Міністерства закордонних справ України, в якому просив визнати протиправними дії Посольства України в Канаді щодо направлення у період з березня 2016 р. по липень 2018 р. до Міністерства закордонних справ Канади інформації про наявність кримінальних проваджень на території України відносно ОСОБА_1.

Підставою звернення з позовною заявою слугувало направлення відповідачем на адресу Департаменту закордонних справ, торгівлі та розвитку Канади листів, в яких повідомлено про перебування у провадженні Генеральної прокуратури України досудових розслідувань, пов'язаних із позивачем, а також про те, що позивач підозрюється у вчиненні кримінальних правопорушень. Уважаючи, що вказана у вищевказаних листах інформація не відповідає дійсності, позивач звернувся до суду з позовом.

Окружний адміністративний суд міста Києва рішенням від 25 лютого 2019 р., залишеним без змін Постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 16 травня 2019 р., позов задовольнив у повному обсязі.

14 серпня 2019 р. адвокат в інтересах ОСОБА_2 подав апеляційну скаргу на рішення Окружного адміністративного суду міста Києва

від 25 лютого 2019 р. як від особи, яка не брала участі у справі, але щодо якої суд вирішив питання про її права, свободи, інтереси та (або) обов'язки.

Розглянувши клопотання ОСОБА_1 про закриття апеляційного провадження, Шостий апеляційний адміністративний суд ухвалою від 30 вересня 2019 р. задовольнив його та закриття апеляційне провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_2 на рішення Окружного адміністративного суду міста Києва від 25 лютого 2019 р. у справі № 640/17/19. Указана ухвала суду апеляційної інстанції була мотивована тим, що вирішення спору в межах цієї справи не стосується прав, свобод, інтересів та (або) обов'язків ОСОБА_2.

Не погоджуючись із наведеним судовим рішенням, адвокат в інтересах ОСОБА_2 подав касаційну скаргу. Приймаючи рішення, Верховний Суд виходив із того, що у цій справі ОСОБА_2 не належав до осіб, які беруть участь у справі, і питання про права та обов'язки ОСОБА_2 суд у цій справі не вирішував.

Закриваючи апеляційне провадження за апеляційною скаргою ОСОБА_2 на рішення суду першої інстанції, Шостий апеляційний адміністративний суд в оскаржуваній ухвалі вказав: припущення апелянта стосовно того, що на підставі оскаржуваного рішення суду у справі № 640/17/19 його у майбутньому може бути притягнуто до відповідальності, є гіпотетичним та не може слугувати безумовним підтвердженням порушення прав та законних інтересів ОСОБА_2 рішенням Окружного адміністративного суду міста Києва від 25 лютого 2019 р.

Аналогічна позиція висловлена Верховним Судом у постановках від 27 листопада 2019 р. у справі № 2-4392/09, від 16 жовтня 2019 р. у справі № 638/21181/15-ц, від 11 вересня 2019 р. у справі № 705/2-1281/2010: особи, які не брали участі у справі, мають право оскаржити в апеляційному порядку лише ті судові рішення, які безпосередньо встановлюють, змінюють або припиняють права й обов'язки цих осіб.

У цих справах Суд акцентував увагу на тому, що на відміну від оскарження судового рішення учасником справи не залучена до участі у справі особа повинна довести наявність у неї правового зв'язку зі сторонами спору або безпосередньо судовим рішенням через обґрунтування таких критеріїв: вирішення судом питання про її право, інтерес, обов'язок, причому такий зв'язок має бути очевидним та безумовним, а не ймовірним.

Отже, як слушно зауважується у спеціальній літературі, таке право має особа, яка не

брала участі у справі, якщо в мотивувальній частині рішення містяться висновки суду про права, інтереси та/або обов'язки цієї особи, або у резолютивній частині рішення суд прямо вказав про права, інтереси та/або обов'язки такої особи. Будь-який інший правовий зв'язок між скаржником і сторонами спору не може братися до уваги (2).

Відповідно до приписів ч. 2 та ч. 3 ст. 328 КАС України, касаційну скаргу можна подати на такі судові рішення після їх перегляду в апеляційному порядку, як:

а) ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку про забезпечення позову, заміну заходу забезпечення позову, ухвали про повернення заяви позивачеві (заявникові), відмови у відкритті провадження у справі, залишення позову (заяви) без розгляду, закриття провадження у справі, відмови у відкритті провадження про перегляд судового рішення за нововиявленими або винятковими обставинами, відмови в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або винятковими обставинами; заміни сторони у справі (процесуальне правонаступництво) або сторони виконавчого провадження;

б) ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті або закритті апеляційного провадження, про повернення апеляційної скарги, про зупинення провадження щодо забезпечення позову та заміни заходу забезпечення позову, про відмову ухвалити додаткове рішення, про роз'яснення рішення чи відмову у роз'ясненні рішення, про внесення або відмову у внесенні виправлень у рішення, про повернення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або винятковими обставинами, про відмову у відкритті провадження за нововиявленими або винятковими обставинами, про відмову в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або винятковими обставинами, про заміну сторони у справі, про накладення штрафу в порядку процесуального примусу, окремі ухвали.

Отже, фактично КАС України містить виключний перелік судових рішень, які можуть бути оскаржені у касаційному порядку. Проте у судовій практиці спостерігаються різні точки зору із цього питання.

Показовою у цьому аспекті є справа № 420/7281/19, у якій, не погоджуючись із рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій у частині накладення штрафу, Великомихайлівська селищна рада Великомихайлівського району Одеської області звернулася з касаційною скаргою до Верховного Суду.

Ухвалою Верховного Суду від 30 липня 2020 р. відкрито касаційне провадження. Проте 04 вересня 2020 р. провадження у справі було закрито на підставі того, що процесуальним законодавством не передбачено можливості касаційного оскарження ухвали суду першої інстанції про накладення штрафу та інших питань судового контролю за виконанням судових рішень в адміністративних справах, постановлених судом відповідно до ст. 382 цього Кодексу, після її перегляду в апеляційному порядку, а також постанови апеляційного суду.

Суд також указав, що, оскільки оскаржувані у цій справі судові рішення не можуть бути переглянуті Верховним Судом як судом касаційної інстанції в адміністративних справах у порядку, визначеному главою 2 розділу III Кодексу адміністративного судочинства України, то, згідно з частиною другою ст. 339 цього Кодексу, касаційне провадження підлягає закриттю як помилково відкрите.

Аналогічна правова позиція висловлена в ухвалях Верховного Суду від 08 листопада 2019 р. у справі № 640/1266/19, 21 листопада 2019 р. у справі № 640/2306/19, 21 січня 2020 р. у справі № 629/1261/15-а, 02 квітня 2020 р. у справі № 1.380/2019/001145.

Проте у цій справі суддя Я.О. Берназюк, не погодившись із рішенням колегиї, в окремій думці вказав, що, на його переконання, відкривши у цій справі касаційне провадження із зазначенням конкретних мотивів прийняття такого рішення/ухвали (необхідність перевірки дотримання судом апеляційної інстанції позиції Верховного Суду, викладеної у постанові від 23 квітня 2020 р. у справі № 560/523/19), Верховний Суд зобов'язаний був розглянути по суті касаційну скаргу та винести відповідну постанову.

Суддя вказав, що, використовуючи всі наявні процесуальні механізми, Верховний Суд зобов'язаний реагувати на будь-які випадки винесення судами рішень, які не відповідають принципу сталості та єдності практики. Важливо, що конституційне право особи на «касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках» не забороняє Верховному Суду здійснити касаційний перегляд судового рішення за наявності очевидної мети – «забезпечити сталість та єдність судової практики», а, навпаки, зобов'язує Суд здійснювати у такій ситуації касаційний перегляд для гарантування того, що якість судової практики в Україні (її сталість та єдність, дотримання всіма судами позиції Верховного Суду) в абсолютній більшості випадків виключає необхідність касацій-

ного перегляду певних видів судових рішень. Відмова Верховного Суду від забезпечення сталості та єдності судової практики через здійснення, у виняткових випадках, касаційного перегляду судових рішень, які викликають обґрунтований сумнів у своїй законності, підриває авторитет Верховного Суду та довіру до судової системи у цілому, а також до України як суб'єкта міжнародного права.

Згідно з ч. 4 ст. 328 КАС України, підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у ч. 1 ст. 328 КАС України, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно в таких випадках:

1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;

2) якщо скаргник умотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;

3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах;

4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами другою і третьою ст. 353 цього Кодексу.

Підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у частинах другій і третій цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Отже, під час касаційного оскарження судових рішень, зазначених у ч. 1 ст. 328 КАС України, обґрунтування неправильного застосування судом (судами) норм матеріального права чи порушення ним (ними) норм процесуального права має обов'язково наводитися у взаємозв'язку з посиланням на відповідний пункт (пункти) ч. 4 ст. 328 КАС України як на підставу (підстави), на якій (яких) подається касаційна скарга.

Вносячи рішення у справі № 580/2746/19, Верховний Суд (Постанова від 15 червня 2020 р.) указав, що аналіз конструкції ч. 4 ст. 328 КАС України дає підстави для висновку, що зазначена норма містить дві умови, які в сукупності становлять зміст категорії «підстави касаційного оскарження судових рішень».

Зміст першої із цих умов полягає у тому, що в касаційній скарзі обов'язково має зазначитися, у чому полягає неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права під час ухвалення судами першої та апеляційної інстанції оскаржених судових рішень. Ця умова має бути дотримана під час касаційного оскарження усіх судових рішень, визначених ч. 1 ст. 328 КАС України – рішень суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, та постанов суду апеляційної інстанції.

Своєю чергою, друга умова передбачає, що особа, яка подає касаційну скаргу, окрім зазначення неправильного застосування судом (судами) норм матеріального права та (або) порушення норм процесуального права, має також навести одну з обставин, передбачених п.п. 1–4 ч. 4 ст. 328 КАС України.

Отже, підставою для касаційного оскарження судових рішень, ухвалених у справах, що не належать до справ незначної складності, є, по-перше, зазначення фактів неправильного застосування судом (судами) норм матеріального права та (або) порушення норм процесуального права, по-друге, обов'язкове обґрунтування наявності однієї або кількох обставин, передбачених п.п. 1–4 ч. 4 ст. 328 КАС України.

Натомість за правилами п. 2 ч. 5 ст. 328 КАС України не підлягають касаційному оскарженню судові рішення у справах незначної складності та інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження (крім справ, які відповідно до цього Кодексу розглядаються за правилами загального позовного провадження), крім випадків, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, під час розгляду іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії справ незначної складності помилково.

Отже, аналіз норми п. 2 ч. 5 ст. 328 КАС України свідчить про те, що під час касаційного оскарження судових рішень, ухвалених у справах незначної складності та в інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження (крім справ, які відповідно до цього Кодексу розглядаються за правилами

загального позовного провадження), заявник має обов'язково аргументувати у касаційній скарзі наявність однієї або кількох обставин, перелік яких викладений у підпунктах «а», «б», «в» та «г» п. 2 ч. 5 ст. 328 КАС України.

Водночас суд касаційної інстанції наголошує, що умова, передбачена ч. 4 ст. 328 КАС України щодо зазначення у касаційній скарзі обґрунтування неправильного застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права під час ухвалення судами першої та (або) апеляційної інстанцій оскаржених ним судових рішень, є загальною та має виконуватися у процесі оскарження в касаційному порядку всіх судових рішень, визначених ч. 1 ст. 328 КАС України, тобто така вимога стосується будь-яких рішень суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи та постанов суду апеляційної інстанції незалежно від того, справа розглядалася в порядку спрощеного позовного провадження чи за правилами загального позовного провадження.

Отже, по-перше, окрім наведення обставин, передбачених п.п. а–г п. 2 ч. 5 ст. 328 КАС України, особа, яка подає касаційну скаргу в справах незначної складності та інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження (окрім справ, які відповідно до цього Кодексу розглядаються за правилами загального позовного провадження), по-друге, мусить зазначити те, неправильного застосування яких конкретно норм матеріального права та/або порушення норм процесуального права припустився суд (припустилися суди) під час ухвалення оскаржених судових рішень, а також наводити обґрунтування того, у чому саме полягає таке порушення або неправильне застосування норм права й як саме воно вплинуло на ухвалення цих судових рішень.

Такі підстави викладаються у касаційній скарзі з обов'язковою вказівкою на конкретні висновки суду, рішення якого оскаржується, з одночасним зазначенням положень (пункту, частини, статті) закону або іншого нормативно-правового акта, який застосований цим судом під час формулювання відповідного висновку. Це дає змогу суду касаційної інстанції на виконання вимог ст. 341 КАС України перевірити правильність застосування судом (судами) норм матеріального права та (або) дотримання норм процесуального права в конкретній справі. Окрім того, скаржник повинен чітко вказати, яку саме норму права судами першої та (або) апеляційної інстанцій було застосовано без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного

у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку, або обґрунтувати необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні.

Суд касаційної інстанції не може самостійно визначати підстави касаційного оскарження, такий обов'язок покладено на особу, яка оскаржує судові рішення, оскільки в ухвалі про відкриття касаційного провадження зазначаються підстава (підстави) відкриття касаційного провадження (частина третя ст. 334 КАС України), а в подальшому саме в межах доводів та вимог касаційної скарги, які стали підставою для відкриття касаційного провадження, суд касаційної інстанції переглядає судові рішення (частина перша ст. 341 КАС України).

Якщо скаржник вважає, що судами порушено норми процесуального права щодо не дослідження зібраних у справі доказів, неповного встановлення обставин справи або встановлення обставин, що мають істотне значення, на підставі недопустимих доказів, у касаційній скарзі має бути конкретно зазначено або обставини, які встановлені на підставі недопустимих доказів, та чому, на думку скаржника, останні є недопустимими, або зібрані у справі докази, які судом не досліджені, що могло б давати підстави для висновку про порушення цим судом норм процесуального права.

Касаційна скарга повинна містити посилання на конкретні порушення відповідної норми (норм) права чи неправильність її (їх) застосування. Скаржник повинен зазначити конкретні порушення, що є підставами для скасування або зміни судового рішення (рішень), які, на його думку, допущені судом під час його (їх) ухвалення, та навести аргументи в обґрунтування своєї позиції.

Разом із тим наріжним є питання щодо підстав касаційного оскарження, коли суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо її застосування у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадків наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку.

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках Верховного Суду, враховуються іншими судами під час застосування таких норм права

(ч. 6 ст. 13). Таким чином, неврахування правових висновків Верховного Суду може бути підставою касаційного оскарження судових рішень. Більше того, такі висновки мають бути зроблені у справі, в якій уже відбувся касаційний перегляд судових рішень, і вони мають охоплювати застосування тієї ж самої правової норми, що застосована в оскаржуваних судових рішеннях у подібних правовідносинах.

Як стає зрозумілим, ключовим критерієм у цьому разі є термін «подібні правовідносини». Звернувшись до окремої думки судді Великої Палати Верховного Суду Д.А. Гудими у справі № 357/3258/16-ц, згідно з якою процесуальний закон не вимагає тотожності, а вказує на необхідність установити лише подібність правовідносин, подібність правовідносин слід установлювати одночасно за трьома критеріями: суб'єктивним, об'єктивним і, так би мовити, змістовним. Більше того, подібність, виявлена одночасно за трьома критеріями, може свідчити про їх, умовно кажучи, тотожність (однаковий вид суб'єктів, однаковий вид об'єкта й однакові права та обов'язки щодо нього).

Разом із тим у п. 1 ч. 4 ст. 328 КАС України зазначено про неврахування висновків Верховного Суду лише судом апеляційної інстанції й немає згадки про суд першої інстанції.

Більше того, як підкреслюється у спеціальній літературі, відкритим залишається питання щодо неврахування судами першої та апеляційної інстанцій висновків щодо застосування норм права, викладених у постановах Верховного Суду України, як підстави касаційного оскарження відповідних судових рішень (2).

Наступною підставою касаційного оскарження судових рішень є ситуація, якщо скажник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні (п. 2 ч. 4 ст. 328 КАС України).

Згідно з п. 45 Постанови Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2018 р. у справі № 823/2042/16, під відступленням від висновку слід розуміти або повну відмову Верховного Суду від свого попереднього висновку на користь іншого, або ж конкретизацію попереднього висновку із застосуванням відповідних способів тлумачення юридичних норм.

Отже, у касаційній скарзі скажник має зазначити, що існуючий висновок Верховного Суду щодо застосування норми права у подібних правовідносинах потребує зміни, від нього доцільно відійти з урахуванням конкретних

обставин його справи. Умотивованість такого клопотання скажника оцінюється судом касаційної інстанції як під час застосування наведеного процесуального фільтру у процесі вирішення питання про відкриття касаційного провадження у справі, так і під час здійснення касаційного перегляду судових рішень.

Прикладом застосування вказаного фільтру може бути судове рішення у справі № 320/1945/20 (ухвала ВС від 18 березня 2021 р.), в якому Верховний Суд указав, що якщо касаційна скарга подається на підставі пункту 2 частини четвертої ст. 328 цього Кодексу, в касаційній скарзі зазначається обґрунтування необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду.

Скажник у касаційній скарзі підставою касаційного оскарження вказує необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні (пункт 2 частини четвертої ст. 328 КАС України) та ч. 5 ст. 328 КАС України.

Утім, таке обґрунтування суперечить правовому змісту пункту 2 частини четвертої ст. 328 КАС України, який визначає підставу для касаційного оскарження саме необхідність умотивованого обґрунтування скажником відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, оскільки скажником не зазначено, від якого саме висновку Верховного Суду, викладеного у постанові, слід відступити, не вказано конкретну норму права, від висновку щодо застосування якої слід відступити, та не зазначено, який висновок скажник вважає правильним.

Провівши аналіз матеріалів справи, Верховний Суд зазначив, що заявник касаційної скарги довільно ототожнює поняття необхідності відступлення від висновків Верховного Суду у подібних правовідносинах із нерелевантністю їх застосування судом до спірних правовідносин, а нормативно-правового обґрунтування відступлення не наводить.

На підставі проведеного аналізу Верховний Суд дійшов висновку про повернення касаційної скарги скажникові.

Ще однією підставою касаційного оскарження судових рішень є відсутність висновку Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах (п. 3 ч. 4 ст. 328 КАС України). У цьому разі

скаржник має довести суду касаційної інстанції певну унікальність своєї справи, обґрунтувати, що спір у його справі виник у правовідносинах, подібні до яких ще не аналізувалися в попередніх рішеннях Верховного Суду.

Так, Верховний Суд указує (ухвала ВС від 18 березня 2021 р. у справі № 320/1945/20), що у разі подання касаційної скарги на судові рішення, зазначене у частинах другій і третій ст. 328 цього Кодексу, у касаційній скарзі зазначається обґрунтування того, у чому полягає неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, що призвело до ухвалення незаконного судового рішення (рішень).

Утім, якщо сторона формально посилається на помилкове застосування судом норм матеріального та процесуального права, цитує норми права, що регулюють спірні правовідносини, та його доводи зводяться до опису встановлених судами у цій справі обставин та їх переоцінки, що виходить за межі повноважень касаційного суду, Верховний Суд зазначає:

«У касаційній скарзі скаржник повинен навести мотиви незгоди із судовим рішенням з урахуванням передбачених Кодексом адміністративного судочинства України підстав для його скасування або зміни (статті 351–354 Кодексу) з указівкою на конкретні висновки суду, рішення якого оскаржується, з одночасним зазначенням норм права (пункт, частина, стаття), які неправильно застосовані цим судом під час прийняття відповідного висновку. Окрім того, скаржник повинен чітко вказати, яку саме норму права судами першої та (або) апеляційної інстанцій було застосовано без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку, або обґрунтувати необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні.

У разі подання касаційної скарги на підставі пункту 3 частини четвертої статті 328 КАС України (відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах) скаржник повинен чітко вказати, яку саме норму права судами першої та (або) апеляційної інстанцій було застосовано неправильно, а також обґрунтувати, у чому полягає помилка судів під час застосування відповідної норми права та як,

на думку скаржника, відповідна норма повинна застосовуватися».

Отже, доцільно акцентувати увагу на тому, що КАС України вимагає від скаржника чіткого зазначення підстав, на яких подається касаційна скарга, з урахуванням приписів пункту 3 частини четвертої ст. 328 КАС України із зазначенням повних даних відповідної постанови Верховного Суду.

У разі подання касаційної скарги на підставі пункту 2 частини четвертої ст. 328 КАС України в ній зазначається постанова Верховного Суду, в якій викладено висновок про застосування норми права у подібних правовідносинах, що не був урахований в оскаржуваному судовому рішенні. Під час подання касаційної скарги на підставі пункту 2 частини четвертої ст. 328 КАС України зазначається обґрунтування необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду.

З огляду на вказане, доцільно навести рішення у справі № 826/12668/17 (постанова Верховного Суду від 22 лютого 2021 р.), в якій колегія суддів звертає увагу на те, що позивачем не було обґрунтовано та конкретизовано, які саме наявні підстави для відступлення від правової позиції Верховного Суду. Ураховуючи зазначене, колегія суддів Судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду дійшла висновку про відсутність підстав для відступлення від правової позиції Верховного Суду, висловленої у справах за подібними правовідносинами № 810/868/17, № 803/1779/16, № 826/18737/16, № 810/335/18, № 819/1933/17.

У Постанові Верховного Суду від 17 березня 2021 р. у справі № 826/9746/17, передаючи справу на розгляд Судової палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав Касаційного адміністративного суду, колегія суддів висловила намір відступити від правових висновків, наведених у постановах від 20.09.2018 у справі № 826/4604/17 та від 03.04.2020 у справі № 640/21505/18. Однак Суд указав, що правовий висновок, наведений у пункті 101 Постанови Верховного Суду від 03.04.2020 у справі № 640/21505/18, зроблено за суттєво інших фактичних обставин. З огляду на це, Судова палата не вбачає підстав для розгляду питання щодо відступу від цього правового висновку у справі, що розглядається.

Підставою касаційного оскарження судових рішень може бути низка процесуальних порушень, що визначені як підстава для скасу-

вання судових рішень судів першої та апеляційної інстанцій у ч. 2 та 3 ст. 353 КАС України (п. 4 ч. 4 ст. 328 КАС України).

Із цього приводу доцільно підкреслити, що під час подання касаційної скарги згідно з п. 1 ч. 2 ст. 353 КАС України (якщо суд не дослідив зібрані у справі докази) додатково має бути обґрунтовано підстави касаційного оскарження, передбачені п.п. 1–3 частини другої ст. 328 КАС України. Іншими словами, підстава касаційного оскарження судових рішень, закріплена у п. 1 ч. 2 ст. 353 КАС України, застосовується завжди спільно з п.п. 1–3 частини другої ст. 328 КАС України.

Отже, під час касаційного оскарження судових рішень із підстав, передбачених п.п. 1–3 частини другої ст. 328 КАС України, окрім посилання на неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, касаційна скарга має містити таку інформацію.

По-перше, чітко формулювання застосованого судом апеляційної інстанції висновку щодо застосування норми права, з яким не погоджується скажчик, із зазначенням цієї норми права та змісту правовідносин, у яких ця норма застосована. Окрім того, має бути наведено посилання на постанови Верховного Суду, в яких зроблено інший висновок щодо застосування цієї ж норми права у подібних правовідносинах, із наведеним обґрунтуванням невідповідності оскарженого судового рішення, який сформовано у правозастосовній практиці у подібних правовідносинах.

По-друге, обґрунтування необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні, з чіткою вказівкою на норму права (абзац, пункт, частина статті), а також зазначенням такого правового висновку, описом правовідносин та змістовним обґрунтуванням мотивів такого відступлення.

По-третє, зазначення норми права, щодо якої відсутній висновок щодо її застосування з конкретизацією змісту правовідносин, в яких цей висновок відсутній, та обґрунтування необхідності формування єдиної правозастосовної практики щодо цієї норми для правильного вирішення справи.

Ще одним видом процесуального фільтру є перелік випадків, які не підлягають касаційному оскарженню, зокрема згідно з ч. 5 ст. 328 КАС України до таких відносяться:

1) рішення, ухвали суду першої інстанції та постанови, ухвали суду апеляційної інстанції

у справах, рішення у яких підлягають перегляду в апеляційному порядку Верховним Судом;

2) судові рішення у справах незначної складності та інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження (окрім справ, які відповідно до цього Кодексу розглядаються за правилами загального позовного провадження), окрім випадків, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовної практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, під час розгляду іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії справ незначної складності помилково.

Перелічені процесуальні приписи містять низку оціночних понять, таких як: «фундаментальне значення», «формування єдиної правозастосовної практики», «значний суспільний інтерес», «виняткове значення для учасника справи». Тому в касаційній скарзі наявність таких випадків має бути належним чином обґрунтована безпосередньо скажником. Відповідно, під час вирішення судом касаційної інстанції питання про відкриття касаційного провадження у справі оцінюється саме переконливість наведених скажником доводів.

Водночас не слід забувати, що для справ, судові рішення у яких за загальним правилом не підлягають касаційному оскарженню, запроваджено більш складні умови доступу до суду касаційної інстанції. Так, окрім наявності названих випадків, скажчик має додатково подолати й процесуальні фільтри, встановлені КАС України, для оскарження відповідних видів судових рішень. Іншими словами, у касаційній скарзі має бути належним чином обґрунтована позиція, що конкретна справа має виняткове значення для учасника справи, а судові рішення в ній прийняті з неправильним застосуванням судом норм матеріального права чи порушенням норм процесуального права за наявності виняткового випадку касаційного оскарження.

Висновки. Підсумовуючи наведене, доцільно вказати, що порядок застосування фільтрів передбачає послідовність дослідження фактичних обставин, викладених у касаційній скарзі, оцінених КАС ВС у його ухвалі, постановленій за наслідками цієї скарги.

Порядок застосування фільтрів зумовлений чинниками, передбаченими у ч. 2, 4, 5 ст. 328 КАС України:

1) форма провадження (загальне/спрощене);

2) оцінка справи щодо малозначності.

У разі розгляду справи за правилами загального позовного провадження скаржник у касаційній скарзі має навести лише підстави касаційного оскарження, передбачені ч. 4 ст. 328 КАС України. Ці підстави перевіряє КАС ВС та ухвалює відповідне рішення.

Якщо розгляд справи відбувся за правилами спрощеного позовного провадження, скаржник має навести підстави ч. 5 ст. 328 КАС України, тобто підстави для оскарження судового рішення, які за загальним правилом не оскаржуються.

У разі касаційного оскарження судового рішення, прийнятого у малозначній справі, то подібно до оцінки касаційної скарги за формою провадження оцінюються підстави, передбачені ч. 4, 5 ст. 328 КАС України.

Існують два види підстав («фільтрів») касаційного оскарження:

а) загальні «фільтри», які визначені у ч. 4 ст. 328 КАС України та застосовуються до всіх без винятку судових рішень, постановлених/ухвалених в апеляційному процесі;

б) спеціальні «фільтри», визначені у ч. 5 ст. 328 КАС України, які застосовуються винятково до судових рішень, прийнятих у спрощеному позовному провадженні та/або у малозначних справах.

Для судових рішень, постановлених за правилами загального позовного провадження та/або немалозначних справах, існує єдиний порядок перевірки цих рішень через загальні «фільтри».

Проте для судових рішень, постановлених за правилами спрощеного позовного прова-

дження та/або у малозначних справах, існує такий порядок застосування «фільтрів»:

1) Судові рішення перевіряються на відповідність приписів ч. 5 ст. 328 КАС України. Якщо така відповідність встановлена не буде, КАС ВС відмовляє у відкритті касаційного провадження (п. 1 ч. 1 ст. 328 КАС України). Якщо буде доведено і КАС погодиться, що є підстави для касаційного провадження (ч. 5 ст. 328 КАС України), то настає другий етап порядку застосування «фільтрів».

2) Судові рішення після перевірки за ч. 5 ст. 328 КАС України перевіряються за ч. 4 ст. 328 КАС України.

3) На стадії відкриття касаційного провадження можуть наставати різні процесуальні наслідки залежно від:

- якості/змістовності касаційної скарги;
- повноти, обґрунтованості викладу підстав («фільтрів») касаційного оскарження судових рішень.

Процесуальні наслідки доцільно окреслити так:

1) відкриття касаційного провадження (ст. 334 КАС України);

2) відмова у відкритті касаційного провадження (ст. 333 КАС України);

3) залишення касаційної скарги без руху (ст. 332 КАС України);

4) повернення касаційної скарги після залишення без руху (ст. 332 КАС України);

5) повернення касаційної скарги у разі відсутності підстав для касаційного оскарження (п. 4 ч. 5 ст. 332 КАС України).

Таким чином, викладене щодо процесуальних фільтрів касаційного оскарження судових рішень в адміністративних справах дає змогу підсумувати, що існуючі нормативні приписи щодо права касаційного оскарження дисциплінують заявників обмеженням підстав касаційного оскарження, потребують від скаржників належного професійного рівня під час обґрунтування поданої скарги.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Луспенник Д. Касаційні фільтри у цивільних справах: проблемні питання судового правотлумачення та правозастосування URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/954084/>.
2. Уркевич В. Процесуальні фільтри касаційного оскарження судових рішень у господарських справах. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1092715/>.

REFERENCES:

1. Luspenyk, D. (2020). *Kasatsiini filtry u tsyvilnykh spravakh: problemni pytannia sudovoho pravotlumachennia ta pravozastosuvannia* [Cassation filters in civil cases: problematic issues of judicial interpretation and law enforcement]. Retrieved from <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/954084/> [in Ukrainian].
2. Urkevych, V. (2021). *Protseusualni filtry kasatsiinoho oskarzhennia sudovykh rishen u hospodarskykh spravakh* [Procedural filters of cassation appeal of court decisions in commercial cases]. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1092715/> [in Ukrainian].